

Bijbels fundament van de ziekenzalving: Jakobus 5, 13-18

1. Werkvertaling Jak 5, 13-18

13. Lijdt iemand onder u ongeluk,

laat hij bidden.

Is iemand welgezind,

laat hij een lofzang zingen.

14. Is iemand onder u ziek,

laat hij de oudsten van de kerk tot zich roepen

en laat hen bidden over hem,

hem zalvend met olie

in de naam van de Heer.

15. En het gebed van het geloof zal de zieke redden

en de Heer zal hem doen opstaan

en als hij zonden heeft gedaan,

het zal hem vergeven worden.

16. Belijdt daarom elkaar uw zonden

en bidt voor elkaar

opdat gij genezen wordt.

Tot veel is in staat het werkzaam gebed

van een gerechtige.

17. Elia was een mens van gelijke aard als wij
en in een gebed bad hij dat het niet zou regenen
en het regende niet op aarde drie jaar en zes maanden.

18. En weerom bad hij en de hemel gaf regen
en de aarde bracht haar vrucht voort.

(vert.: J. Lamberts)

2. Wat leert ons de Jakobusbrief i.v.m. de ziekenzalving?

Zoals reeds gezegd gaat het hier niet om de instelling van het sacrament van de ziekenzalving maar wel om een getuigenis van een zeer oude - reeds bestaande! - praktijk binnen de eerste kerkgemeenschap om zieken te zalven; een praktijk die zich naderhand ontwikkeld heeft tot het sacrament van de zieken zoals we dit op vandaag kennen. Heel vaak heeft men deze tekst geïnterpreteerd en er allerlei bijbelse elementen aan toegevoegd, zodanig dat een kritische lezing van deze tekst zich opdringt.¹ Dit is des te noodzakelijker het geval daar de vernieuwde kernformule van de ziekenzalving een duidelijke allusie maakt op deze tekst.

Wij moeten vooreerst de tekst in zijn ruimere context plaatsen (Jak 5,13-18) en zo letterlijk mogelijk vertalen (zie werkvertaling). De Jakobusbrief is een geheel van nogal losstaande kerkelijke vermaningen en voorschriften.² De tekst 5,13-18 bevat een tweede afsluitende vermaning, na een eerste in vers 12. Het is duidelijk een oproep tot gebed. Een dergelijke oproep vinden we ook al in 1,5-8 en 4,2-3. Hier betreft het een oproep om te bidden in alle omstandigheden: zowel in tegenspoed als in voorspoed (v. 13), als iemand ziek is (v. 14-15) en bij wederzijdse zondebelijdenis (v. 16a). De passage wordt afgesloten door te wijzen op de werkdadigheid van het gebed (v. 16b-18).

In vers 14 wordt dan gesteld dat wie ziek is³ de oudsten van de kerkgemeenschap moet roepen en dat dezen over hem moeten bidden terwijl ze hem met olie zalven. Het Griekse werkwoord ‘*astheneô*’ betekent letterlijk zwak zijn in welke vorm dan ook. Uit vergelijking met andere

---

¹ Cf. P. VAN DEN BERGHE, ‘De Jacobustekst en het sacrament van de zieken’, *Tijdschrift voor Liturgie* (1976) 30-40; A. VERHEUL, ‘Het sacrament van de zieken als paassacrament. De exegese van Jac. 5,14-16 en de nieuwe kernformule van de ziekenzalving’, *Tijdschrift voor Liturgie* (1974) 207-221.

² Voor een eerste kennismaking (met bibliografie) zie C.H. FELDER, *Jakobus*, in *Internationaal Commentaar op de bijbel*, Averbode, 2001, p. 2076 e.v.

³ De ontvanger is een christen: “Is iemand *onder u* ziek” (Jak 5, 14).

nieuwtestamentische teksten mogen we het hier wel vertalen als 'ziek zijn'. Wel geeft het werkwoord niet de ernst van de ziekte aan. Het werkwoord '*proskaleomai*' betekent bij zich roepen, zodat we zouden kunnen veronderstellen dat de zieke toch zo ernstig ziek is dat hij te bed ligt en de oudsten bij zich ontbiedt. Toch is dit weer niet zeker, daar het gebruikte werkwoord niets zegt over de plaats van de ontmoeting. In vers 15 wordt de zieke aangeduid met het Griekse woord '*kamnonta*', participium van het werkwoord '*kamnô*', wat betekent: met moeite vervaardigen, zwoegen, moe worden, ziek zijn, lijden, in gevaar zijn. In het Nieuwe Testament komt het werkwoord nog enkel voor in He 12,3 waar het de betekenis heeft van zwak worden, geen tegenstand meer bieden. Ook dit zegt ons niet zo meteen iets over de ernst van de ziekte.

De oudsten (*'hoi presbyteroi'*) lijken geen christenen te zijn met een bijzonder charisma van genezing (vgl. 1 Kor 12,9), maar gemandateerden van de plaatselijke kerkgemeenschap. Priesters in de latere betekenis van het woord waren deze kerkelijke ambtsdragers nog wel niet, hoewel we mogen stellen dat ze in de kerk van Jakobus de taak vervulden die later de priesters vervullen. Door hun ambt vertegenwoordigen zij de geloofsgemeenschap bij zieken, bidden zij namens de kerk als geheel. Dit geeft aan de zalving van zieken een officieel karakter en maakt het tot meer dan een dagelijkse handeling. Het meervoud wijst trouwens op een collegiale activiteit.⁴

Het bidden van de oudsten is hier wel te verstaan als een voorbede ten gunste van de zieke. Of dit gepaard ging met vaststaande gebeden is uit de tekst niet op te maken. Wij zouden naar analogie van het eucharistisch gebed tijdens de eerste eeuwen opteren voor een vrije gebedsrede. De Griekse zinswending '*ep auton*' (over hem) wijst er wellicht op dat dit gebed gepaard ging met een handoplegging⁵, al wordt dit niet uitdrukkelijk vermeld.

In onderschikkend zinsverband wordt vermeld dat dit gebed verder samenging met een zalving met olie. Dit betekent alleszins dat volgens Jakobus het gebed belangrijker is dan de zalving, die hij toch ook uitdrukkelijk aanbeveelt. De zalving met olie kwam in het jodendom in allerlei omstandigheden voor: bij de aanstelling van een koning, profeet of priester; als eerbetoon voor een voorname gast; bij de wijding van voorwerpen voor de eredienst; als balseming van de afgestorvenen; als verzorging van wonden en ter genezing van de zieken. Hier gaat het duidelijk om de zalving van een zieke, ongeacht de aard van deze ziekte.

Aan de zalving met olie werd niet enkel bij de joden, maar in heel de hellenistische wereld een genezende kracht toegeschreven. Hierbij werd niet enkel gedacht aan fysieke ziekten; ook

---

⁴ Bepaalde liturgieën in de Oosterse kerk vragen dat de ziekenzalving door meerdere priesters zou gebeuren, hetgeen niet makkelijk realiseerbaar is in de praktijk. In het westen heeft men de meervoudsvorm als een categoriaal meervoud opgevat: de zieke wendt zich tot 'de priesters' als groep waarvan vervolgens een vertegenwoordiger de zalving op zich neemt.

⁵ Cf. het huidige slot van het Marcusevangelie: "... zieken zullen ze de handen opleggen en die zullen gezond worden" (Mc 16,18).

zij die bezeten waren door boze geesten konden gezalfd worden. De grens tussen fysieke en psychische ziekten kon men moeilijk trekken. Hebben wij trouwens ook niet de psychosomatische ziekten herontdekt?

Binnen joodsapocalyptische kringen werd de olie ook gezien als een eschatologisch symbool. In het tweede boek van Henoch (8, 5) voeren de stromen van het paradijs wijn en olie aan en wordt de levensboom een olijfboom genoemd. Olie wordt hier tot eindtijdelijke gave die God voor de uitverkorenen heeft bereid. Of dit invloed gehad heeft op de vroegchristelijke duiding van de ziekenzalving, in die zin dat nu de eindtijd aangebroken is en God zijn Geest, de gave bij uitnemendheid van de eindtijd heeft uitgestort tot sterking en oprichting van al wie verzwakt, vermoeid, ziek of terneergeslagen is, is niet meteen duidelijk. Het zou wel een belangrijk element zijn voor een sacramentele duiding van de handeling die hier door Jakobus aan zijn kerk wordt aanbevolen.

Hoe dan ook, hier is meer in het spel dan een louter medicinale behandeling. Het feit dat gemandateerden van de kerk binnen een duidelijke gebedssfeer de zieken met olie zalven, maakt het gebeuren al tot een godsdienstig handelen, waarbij heil voor de zieke verwacht wordt. In de ruime zin van het woord is dat toch ook al een sacramenteel handelen.

In vers 14 wordt ook nog gezegd dat dit alles gebeurt 'in naam van de Heer'. Dat 'Heer' hier verwijst naar Christus, de verrezen Heer, en niet naar God, is wel duidelijk. De Griekse uitdrukking '*en tô onomati*' kan vertaald worden als 'in opdracht van'. In dit geval zou de tekst betekenen dat de jonge kerk zich bewust was in opdracht van de Heer de zieken te zalven en over hen te bidden. Beter kan men vertalen als: in de kracht van, met een beroep op, onder aanroeping van. Toen de apostelen zich na de genezing van een lamme voor de joodse overheid moesten verantwoorden, werd hun gevraagd: "Door wat voor kracht of naam hebt u dit gedaan?" (Hnd 4,7). En Petrus antwoordde: "... dat door de naam van Jezus Christus de Nazoreeër, die u hebt gekruisigd, maar die God heeft opgewekt uit de doden, dat hij daardoor hier gezond voor u staat" (Hnd 4,10). Dit betekent voor de Jakobustekst dat de presbyters de zieke zalven onder aanroeping van de Heer Jezus Christus, dat zij zich derhalve bewust zijn dat in hun kerkelijk handelen de levende Heer zelf aanwezig komt om heil voor de zieke te bewerken. Ook dit staat ons toe hier te spreken van een sacramenteel handelen in de ruime zin van het woord: heil van Godswege bemiddeld door de Heer via de door zijn Geest gestuwde kerkgemeenschap.

In vers 15 wordt nog eens beklemtoond dat niet de zalving, maar het gebed de helende aanwezigheid van de Heer bewerkstelligt. Dit gebed wordt hier verder geduid als 'gebed van het geloof' (*euchè tès pisteôs*). Dit wil zeggen: niet enkel een gelovig gebed, maar wel degelijk een gebed dat voortkomt uit het geloof, een gebed dat men tot God richt vanuit het gelovig vertrouwen dat Hij het zal verhoren. Het is het gebed dat we niet enkel bij Jakobus (Jak 1, 6) maar ook in het evangelie terugvinden wanneer Jezus zijn leerlingen vraagt met volle vertrouwen tot God te bidden (Mt 7,7-8; Lc 11,9-10; Joh 16,24). Ook in de evangelische genezingsverhalen zegt Jezus voortdurend: 'Uw geloof heeft u gered'. Dit gebed maakt in de

Jakobustekst de zalving tot een gebedshandeling: de helende handeling van de zalving drukt de heilbrengende werkzaamheid van de Heer voor de zieke uit zoals dit in het gebed op basis van een oprecht geloof wordt gevraagd en verkregen.

Wij spreken hier voortdurend over zieke ter vertaling van het in vers 15 gebruikte Griekse woord '*kamnonta*'. We lieten al verstaan dat dit niet enkel als zieke, maar ook als vermoeide, verzwakte, lijdende, en met een verwijzing naar He 12,3 als hij die geen tegenstand meer kan bieden, kan vertaald worden. Alleszins slaat het woord op dezelfde persoon als die welke in vers 14 vernoemd wordt. Het woord '*kamnonta*' geeft ons verder geen precisering over de ernst van de ziekte. Misschien krijgt het een meer uitgesproken betekenis uit het geheel van vers 15.

In vers 15 worden immers drie dingen gezegd over de 'zieke': 1) het gebed van het geloof zal hem redden, 2) de Heer zal hem doen opstaan en 3) als hij zonden heeft gedaan zal het hem vergeven worden. Vooral belangrijk voor de interpretatie van onze tekst zijn de twee sleutelwoorden 'redden' en 'doen opstaan'. We vertalen hier door 'redden' het Griekse woord '*sôzô*' en door 'doen opstaan' het Griekse woord '*egeirô*'.

Het werkwoord *sôzô* wordt in het Nieuwe Testament 29 maal gebruikt in de zin van een werkelijk lichamenlijk genezen en 68 maal in een geestelijk-eschatologische zin. Het lichamenlijk genezen vinden we echter alleen maar in de evangeliën. De vindplaatsen in de brieven hebben daarentegen niet deze betekenis en zijn te begrijpen in een geestelijk-eschatologische zin. Trouwens ook deze evangelische plaatsen waar '*sôzô*' als genezen kan vertaald worden, hebben vaak nog een eschatologische bijbetekenis in de zin althans dat in deze genezing het Godsrijk aanbreekt. Buiten onze tekst komt '*sôzô*' nog vier maal in de brief van Jakobus voor: het woord van God bezit de kracht om zielen te redden (1,21); een geloof zonder daden kan een mens niet redden (2,14); er is maar één wetgever en rechter die de macht heeft te redden en in het verderf te storten (4,12) en hij die een zondaar van zijn dwaalweg bekeert zal zijn ziel redden van de dood (5,20). Uit dit alles menen wij de tekst van Jakobus aldus te mogen begrijpen: Jakobus beschouwt het geval van een gelovige die door zijn ziekte in een dusdanige crisissituatie terechtgekomen is dat hij begint te wankelen in zijn geloof, er een storing komt in zijn relatie met God, en die bijgevolg gered moet worden uit de verlammeende en dodende uitzichtloosheid, gesterkt moet worden in het geloof dat hij gekregen heeft bij zijn doopsel. Het gaat dus niet allereerst over een lichamenlijke genezing, alhoewel deze niet uitgesloten wordt en hem kan gegeven worden zo dit heilzaam is voor de te herstellen harmonie. Ook gaat het niet vooreerst om de intrede van een stervende gelovige in de hemelse glorie. Het gaat hier over het herstel, de bevestiging in heil dat de gelovige werd toegezegd bij zijn doopsel en dat nu omwille van zijn ziekte in vraag wordt gesteld. Zoals hij in zijn doopsel is binnentreden in het Paasmysterie van Christus, wordt hem nu de zekerheid toegezegd dat, nu zijn ziekte hem echt laat delen aan Christus' lijden, God ook hem uiteindelijk niet zal loslaten maar zal redden, hoe dan ook.

We denken dat deze interpretatie ook een verband legt met het woord '*kamnonta*': de zieke loopt immers gevaar geen weerstand meer te bieden aan de vertwijfeling. Uit dit gevaar zal hij gered worden. Vraag blijft nu of deze interpretatie ook bevestigd wordt door de betekenis van '*egeirô*'. Deze term komt in de Jakobusbrief nergens anders voor, zodat een verklaring door vergelijking van het woordgebruik bij een zelfde auteur hier niet mogelijk is. Het woord komt in het Nieuwe Testament 139 keren voor, waarbij het 63 maal een gewone betekenis heeft en 76 maal een geestelijk-eschatologische betekenis. Van die 63 keren, die enkel in de evangeliën en de Handelingen te vinden zijn, betekent het 15 maal opstaan uit een ziekte en 10 maal opstaan uit de dood. In de nieuwtestamentische briefliteratuur heeft het steeds een geestelijk-eschatologische betekenis, terwijl ook in de evangelische teksten waar er sprake is van opstaan uit een ziekte of uit de dood er steeds een eschatologische bijklank is, daar dit opstaan van zieken en doden als tekenen van het aanbreken van de messiaanse eindtijd wordt gezien. Hoewel wij een mogelijk opstaan uit de ziekte in de tekst van Jakobus niet totaal willen uitschakelen, menen we dat dit toch duidelijk secundair is. Het komt ons voor dat Jakobus hier bedoelt dat de Heer bij machte is de gelovige die door zijn ziekte neergeslagen ligt, uitgerangeerd dreigt te worden, gevaar loopt zich aan de uitzichtloosheid over te geven, van God vervreemd geraakt, weer op te richten, weer toekomst te geven, sterk te maken om zo mogelijk zijn ziekte te overwinnen, om alleszins, ondanks zijn lijden te weten dat hij er voor God mag zijn, dat hij ook binnen deze moeilijke levenssituatie met Christus verbonden door zijn doopsel, zijn Paasmysterie mag beleven en van lijden zal komen tot verrijzen. De kerkelijke gebedshandeling van de ziekenzalving verzekert de zieke dat hij niet door God in de steek gelaten is, maar dat de Heer Jezus bij hem aanwezig komt om hem door zijn sterkende Geest te doen opstaan en zijn lijden te beleven als mede-lijden met Christus aan wiens Paasmysterie hij deelachtig geworden is door zijn doopsel.

In vers 15 wordt nog als derde element gezegd dat, zo de zieke zonden heeft begaan, hem dit vergeven wordt. Wij menen dat dit ook moet begrepen worden in de zin zoals wij 'redden' en 'doen opstaan' hebben verklaard. Opvallend is het gebruik van de conditionalis. Vanuit zijn joodse achtergrond denkt Jakobus bij ziekte spontaan aan zonde, maar in de lijn van Jezus doorbreekt hij het joodse denken dat van ziekte tot zonde moet worden besloten. In zoverre de zieke zonde heeft gedaan en hij daardoor niet meer in de juiste verhouding tot God is komen te staan, zal de Heer zelf hem, krachtens het ecclesiaal-ministerieel gebed van het geloof bij de ziekenzalving weer met God verzoenen, hem ook daarin niet aan zijn lot overlaten maar hem redden en oprichten. Of aan deze zondevergeving ook een belijdenis voorafging, kunnen wij uit de tekst niet afleiden, tenzij we het 'belijdt elkaar uw zonden' uit vers 16 hiermee mogen verbinden.⁶

---

⁶ Enige voorzichtigheid is geboden bij de interpretatie van vv. 15-16 m.b.t. de thematiek van de zondevergeving. Het zou een anachronisme zijn om deze verzen te associëren met het sacrament van boete en verzoening in de technische zin van het woord. Het is pas in een latere fase dat dit sacrament als een *secunda planca salutis* na het doopsel haar ontwikkeling kreeg. Er zijn ook geen gronden om te onderbouwen dat de gelovigen aan mekaar hun zonden beleden zonder tussenkomst van een bedienaar van de kerk ('belijdt daarom *elkaar* uw zonden' - v. 16).

Als wij de drie elementen van vers 15 samen nemen zouden we dus kunnen spreken van een vol-menselijke 'genezing', die niet noodzakelijk een fysieke genezing betekent, ze ook niet uitsluit, maar waardoor deze gelovige die vanwege zijn ziekte, van welke aard deze ook zij, vervreemd dreigt te worden van zichzelf, de geloofsgemeenschap en God, mag ervaren dat hij er ten volle bijhoort.

Wij willen de Jakobustekst over de ziekenzalving niet afsluiten bij vers 15, maar er ook de verzen 16-18 als een geheel bijnemen. De auteur verbindt vers 16 immers met het voorgaande door het partikel 'oun' = dus, bijgevolg, daarom. Maar vooral is er dezelfde thematiek van het volhardend gebed, geïllustreerd door het gebed van Elia. Er is ook de herhaling van het genezen worden. Wel gebruikt Jakobus hier niet 'sôzô', maar 'iaomai' (helen, genezen, redden), wat normaal wel wijst op lichamelijke genezing, hoewel het ook wel eens in geestelijke zin gebruikt wordt (Mt 13,15; 1Pe 2,24 en He 12,13). Naar ons gevoel keert Jakobus in vers 16 terug naar het begin van de hele passage, namelijk vers 13, waar hij opriep om in alle omstandigheden te bidden en waarna hij het bijzonder geval van het bidden bij de zieke heeft uitgewerkt. De gedachte van de vergeving van de zonden doet er hem verder aan denken dat we allemaal wel eens onze relatie met God en met elkaar 'verzielen' door de zonde. Het past dan ook dat we deze mondigheid tegenover God en tegenover elkaar belijden en voor elkaar bidden, dan zal vanwege het werkdadig gebed van de gerechtige de Heer ons op zijn woord herstellen, genezen.

Anders gezegd: Jak 5,13-18 vormt een geheel met als thema de oproep tot een volhardend gebed. Na een algemene oproep (v. 13) ontwikkelt hij de werkdadigheid van het gebed aan de hand van het ecclesiaal gebedshandelen bij de ziekenzalving (v. 14-15), om dan weer terug te keren tot zijn oproep tot allen om steeds te bidden; daar het werkdadig gebed tot veel in staat is, wat hij dan nog eens illustreert door het voorbeeld van het gebed van Elia.

Binnen deze context, waaruit Jak 5,14-15 niet mag losgemaakt worden, is dit gebedshandelen bij de zieken dan toch wel een bijzondere vorm van gebed, niet helemaal op één lijn te zetten met het gebed in alle omstandigheden (v. 13) en de gemeenschappelijke voorbede (v. 16?). Maar daarover heeft Jakobus het niet als zodanig. Zodat meteen ook gezegd is dat Jakobus ons hier niet precies wil informeren over wat men een sacrament van de ziekenzalving zou kunnen noemen. Hij wil hier geen voorschriften geven over hoe de ziekenzalving dient te gebeuren. Hij wil geen ziekenritueel opstellen noch een theologie over de ziekenzalving ontwikkelen. Bij gelegenheid van zijn oproep tot volhardend gebed geeft hij de raad aan de

---

Volgend J.P. Revel gaat het in vers 16 om de broederlijke vermaning van Mt 8, 15-18 (vgl. **J.P. REVEL**, *L'onction des malades*, p. 13 e.v.). Sommige auteurs (zoals bv. **C. RUCH**, *Extrême-onction dans l'Écriture*, kol. 1906-1906) lezen in vv. 15-16 een aanwijzing dat de 'zondenbelijdenis' integraal deel uitmaakte van het sacrament van de ziekenzalving. Hoewel het naderhand in de geschiedenis feitelijk tot zo'n koppeling is gekomen, hebben we geen oude liturgische bronnen die de zondebelijdenis vermelden in het kader van het zalven van zieken. Ook hier is dus voorzichtigheid geboden. De draagwijdte van vv. 15-16 mag m.b.t. de zondenvergeving niet worden overdreven.

zielen om de presbyters te roepen, want door hun gebed van het geloof zal de Heer de zieke redden en oprichten. Zo gezien geeft Jakobus hier wellicht ook geen nieuw voorschrift, maar wil hij een bestaande praktijk stimuleren.